

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ШКІЛЬНОГО АНАЛІЗУ ІСТОРИЧНИХ ТВОРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

METHODOLOGICAL ASPECTS OF SCHOOL ANALYSIS OF HISTORICAL WORKS AT THE LESSONS OF UKRAINIAN LITERATURE

Автори статті визначають методичні засади шкільного аналізу історичних творів на уроках української літератури в контексті реформування системи загальної середньої освіти. Вони досліджують художньо-ідейні й проблемно-тематичні особливості сучасних історичних творів, що пов'язані з розбудовою незалежної української держави, розвитком постмодерністських тенденцій, переосмисленням подій минулого.

У процесі вивчення історичних творів на уроках української літератури автори статті рекомендують враховувати стилеві, родові й жанрові домінанти твору; формувати вміння визначати ступінь документальності твору; подавати характеристику епохи, про яку йдеться у творі; рухатись від теми конкретного твору до узагальнень і висновків про вплив історичних подій на долю звичайної людини; досліджувати історичну епоху, проводячи паралелі із сучасністю; звертати увагу на реальні історичні постаті, узагальнені образи, а також вигаданих персонажів; брати до уваги специфіку часопростору в історичних творах; враховувати особливості світосприйняття учнів, використовувати онлайн-інструменти, креолізовані тексти, засоби візуалізації матеріалу.

На основі аналізу вимог шкільної програми автори статті формують методичні рекомендації до вивчення роману Володимира Рутківського «Джури козака Швайки» на уроках української літератури в 6 класі. Вони пропонують використовувати такі методи і прийоми навчання: письмовий обмін побажаннями, «Незакінчене речення», учнівські повідомлення, словникова робота, читання в особах, виразне читання, бесіда, асоціювання, робота з ілюстраціями, робота у групах, робота з пам'яткою, самостійна робота. Вони доводять, що ефективність аналізу цього твору залежить від рівня зацікавленості учнів навчальним матеріалом, підбору оптимального методичного інструментарію, створення «ситуації успіху на уроці», візуалізації навчального матеріалу.

Ключові слова: роман, історичний твір, урок, українська література, козак, образ.

The authors of the article determine the methodical principles of school analysis of historical works at the lessons of Ukrainian literature in the context of reforming the system of general secondary education. They explore the artistic-ideological and problem-thematic features of modern historical works related to the development of an independent Ukrainian state, the development of postmodernist tendencies, rethinking the events of the past.

In the process of historical works' studying at the lessons of Ukrainian literature, the authors of the article recommend taking into account the stylistic, generic and genre dominants of the work; to form the ability to determine the degree of documentary work; give a description of the era referred to in the work; move from the theme of a particular work to generalizations

and conclusions about the impact of historical events on the fate of ordinary people; to explore the historical epoch, drawing parallels with the present; pay attention to real historical figures, generalized images, images created by the writer's imagination; take into account the specifics of space-time in historical works; taking into account the peculiarities of the worldview of modern students, use online tools, creolized texts, means of visualizing the material.

Based on the analysis of the requirements of the school program, the authors of the article formulate methodical recommendations for studying the novel by Volodymyr Rutkivskii «Jury of the Cossack Shvaika» in the lessons of Ukrainian literature in 6th grade. They suggest using the following teaching methods and techniques: written exchange of wishes, «Incomplete sentence», student messages, vocabulary work, reading in person, expressive reading, conversation, association, work with illustrations, group work, work with a memo, independent work. They argue that the effectiveness of the analysis of this work depends on the level of students' interest in the educational material, the selection of optimal methodological tools, the creation of a «situation of success in the lesson», the visualization of educational material.

Key words: novel, historical work, lesson, Ukrainian literature, cossack, image.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Художня інтерпретація історичних подій в українській літературі репрезентована в різних жанрово-родових групах і стильових площинах. Це пов'язано передусім із тим, що література в умовах бездержавності, постійного політичного й соціального тиску, загрози існуванню для українців упродовж тривалого часу була єдиною можливістю для висловлення власних поглядів на певні події, що відбувалися у внутрішній чи зовнішній політиці. Саме тому в художніх творах знайшли широке відображення події різних епох – від часів Київської Русі до сьогодення. За рахунок цих творів відбувається оновлення шкільної програми з української літератури на сучасному етапі, що потребує відповідно і перегляду підходів до шкільного аналізу історичної прози на уроках української літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На важливості ознайомлення учнів з історичними творами акцентував Є. А. Пасічник, який стверджував, що література – це художній літопис минулого, перегук століть, духовна скарбниця нації, на основі якої варто виховувати національну психологію і світосприйняття. Він наголошував, що в школі учні мають здобути глибокі знання про довговічну героїчну боротьбу власного народу за волю, за духовні надбання культури (Пасічник, 2000). До різноманітних аспектів вивчення історичних творів у шкільному курсі української літератури зверталися О. Бандура, Н. Білоус, Ю. Бондаренко, В. Гриневич, Н. Дига, С. Жила. Проте в сучасних реаліях ця проблема потребує переосмислення, оскільки зазначає оновлення шкільна

програма, змінюються вектори суспільної думки, трансформується методичний інструментарій.

Мета статті – схарактеризувати методичні аспекти шкільного аналізу історичних творів, запропонувати методичні рекомендації до вивчення роману В. Рутківського «Джури козака Швайки» на уроках української літератури.

Виклад основного матеріалу. Після розпаду Радянського Союзу відбувається оновлення й збагачення української історичної прози як у тематичному, так і в жанровому аспектах. Автори прагнуть уникати тенденційності, ідеологічності, відмовляються від будь-якої апологетики, заперечують об'єктивність істини, а натомість, працюють над соціально-філософською багатошаровістю, різними контекстами, освоюють нові теми, які раніше не були предметом художнього осмислення, переорієнтовуються на гру, компіляцію, еkleктику, колаж.

Відбуваються також трансформації в тематиці й проблематиці творів: увага зосереджується на філософських, морально-етичних та націєтворчих проблемах, активізується гуманістичний пафос творів. Історичні твори позначені масштабністю погляду на минуле України, яке відтворюється в контексті світової історії, як складник єдиного світового історичного процесу. Письменники намагаються уникати однолінійності зображення, створюючи неоднозначні характери, показані в еволюції.

Помітно збагатилися засоби і прийоми психологічного письма, автори активно використовують внутрішній монолог, невласне пряму мову, зміну

оповідача, потік свідомості. Посилюється філософічність творів, викликана прагненням авторів вийти за межі зображуваного періоду, бажанням досягнути дійсності у єдності минулого, сучасного й майбутнього. Це зумовлює нові форми вираження хронотопу, зміщення часових площин. Водночас, таке прагнення до філософського осмислення буття передбачає використання в межах традиційного реалістичного типу розповіді різних елементів умовності, притчі, міфу, символіки, фантастики, сатири, що дає змогу говорити про жанрово-стильовий синкретизм сучасної історичної прози (Лілік, 2013).

Образна система у творах сучасних історичних романістів часто моделюється за принципом контрасту. Вибір героя є важливим змістотвірним і формотвірним чинником: створюється національна міфологічна модель, згідно з якою український герой – це хоробрий лідер, морально чиста, високодуховна й матеріально незалежна людина, яка керує своїми емоціями, розумом і волею, постійно морально, психологічно, духовно й фізично вдосконалюється, щоб діяти на користь народу.

Методисти, формулюючи теоретичні засади аналізу художніх творів, особливого значення надають принципу історизму, який передбачає встановлення взаємозв'язків між ідейно-художнім змістом твору й історичною ситуацією. Зокрема О. Бандура в процесі вивчення української літератури у взаємозв'язках з історією радить з'ясувати такі аспекти:

- який обсяг знань із конкретної проблеми одержали учні на уроках з інших дисциплін;

- який матеріал із відповідної проблеми варто використати в кожному випадку на уроках літератури і якими відомостями його доповнити;

- які прийоми розумової діяльності доцільно застосовувати;

- які практичні вміння й навички, набуті школярами на уроках суміжних предметів, можуть бути використані;

- які висновки будуть зроблені учнями в результаті роботи над проблемою (Бандура, 1984).

Н. Білоус стверджує, що під час вивчення української літератури в школі учителі залучають історичні відомості безсистемно й епізодично. Це призводить до негативних наслідків, як-от: відсутність історизму мислення учнів; недостатня

сформованість у них історичних понять і уявлень; відсутність уявлення про історичні епохи, єдність соціально-історичного розвитку суспільства; невміння учнів оцінити авторську позицію, дати характеристику образам-персонажам художнього твору (Білоус, 2009). Дослідниця пропонує такі прийоми реалізації міжпредметних зв'язків української літератури й історії: підготовка учнями коротких відомостей історичного характеру, що звільнить учителя від потреби пояснювати навчальний матеріал; використання на уроках літератури підручника з історії; підготовка екскурсу в минуле, історичних коментарів до художнього твору, який вивчається; постановка проблемних запитань на міжпредметній основі; проведення бінарних уроків з літератури й історії (Білоус, 2009).

Ю. Бондаренко звертає увагу, що художня література є засобом письменницької інтерпретації подій минулого, а не їх документального відтворення. Погоджуючись із дослідником, зазначимо, що письменник є немовби посередником між історичними подіями і читачем, він транслює відповідну інформацію, яка піддається певній трансформації, під впливом історичних умов, в яких творить митець, його світогляду, політичних і релігійних переконань, естетичного досвіду, почуттів і переживань. Саме тому одна й та ж сама історична подія по-різному тлумачиться письменниками, кожен митець прагне донести до читача не об'єктивну історичну інформацію, а власний погляд на неї. Ю. Бондаренко стверджує, що «... робота на уроці повинна бути спрямована на досягнення авторської історичної істини, а не на пошук у тексті історичної правди» (Бондаренко, 2009). Проблема шкільного аналізу таких творів полягає в тому, що учні нерідко сприймають усе, що описане у творі, як абсолютну достовірність, як реальний історичний фактаж. Дослідник радить підвищити інтерес до постаті автора, презентації авторської свідомості в художньому матеріалі, встановити контакт між особистістю митця і текстами, які вивчаються (Бондаренко, 2009).

Н. Дига пропонує під час вивчення історичних творів дотримуватись таких рекомендацій: використовувати різноманітні історичні джерела; застосовувати евристичну бесіду; створювати проблемні ситуації; застосовувати наочність; проводити рольову гру; упроваджувати інноваційні

прийоми роботи; досліджувати спільно з учнями художню роль історичної дати у творі, створювати портрет епохи, порівнювати документ і художній образ, вивчати автобіографічний мотив у творі в історичному контексті; організувати сюжетно-рольову гру; запровадити заняття-заочні екскурсії та уявні зустрічі; застосовувати цитований аналіз художнього тексту, цитатні плани характеристики образів-персонажів; створювати народознавчий коментар; організовувати засвоєння теоретико-літературних понять через тлумачення конкретного художнього тексту; проводити бінарні уроки, уроки-лінгвістичні дослідження, уроки собору муз (Дига, 2006).

На нашу думку, доцільно визначити такі особливості шкільного аналізу історичних творів:

- враховувати стильові, родові й жанрові особливості історичного твору;
- цілеспрямовано формувати в учнів уміння визначати ступінь документальності твору, рівень його історичної достовірності, роль художнього сюжету;
- подавати характеристику епохи, про яку йдеться у творі, його історичного й суспільного контексту;
- спрямувати хід учнівської думки від теми конкретного твору до узагальнень і висновків про вплив історичних подій на долю звичайної людини;
- досліджуючи історичну епоху варто проводити паралелі із сучасністю, підводити учнів до відповідних висновків;
- характеризувати образи реальних історичних постатей, узагальнені образи, образи, створені письменницькою уявою;
- аналізувати особливості хронотопу в історичних творах;
- враховувати особливості світосприйняття сучасних учнів, необхідності візуалізації навчального матеріалу, використання онлайн-інструментів, творів суміжних мистецтв.

Згідно зі шкільною програмою з української літератури, у 6 класі вивчають роман Володимира Рутківського «Джури козака Швайки» («На козацьких островах»). Упорядники рекомендують розглядати цей роман як «твір про волелюбних, сміливих героїв, які вміють вистояти у складних ситуаціях», звертати увагу на незвичайні здібності козаків-характерників, сміливість і відвагу козацьких джур Грицика та Санька, засудження підступності, жорстокості та підлості зрадників. Акцент

рекомендовано ставити на темі боротьби українських козаків проти татарської орди, використовуючи міжпредметні зв'язки з історією України козацької доби. Щодо мистецького контексті, то упорядники програми радять використати фільм про козаків-характерників (із серії «Козацька звитяга») (Українська література, 2017). У програмних результатах навчання вказано, що учні мають визначити історичну основу твору, знаходити і коментувати описи природи, портрети персонажів, їхні вчинки, аналізувати роль художніх засобів, висловлювати власні судження про героїство та вміння з честю вийти із найскладніших ситуацій козака-характерника Швайки та його юних помічників Грицика та Санька, зіставляти специфіку розкриття історичної теми в літературі та кінематографії; створювати презентацію про головних героїв твору; дискутувати про проблеми національної свідомості, патріотизму тощо (Українська література, 2017).

На нашу думку, під час роботи у класі доцільно застосовувати такі методи і прийоми навчання, як-от: письмовий обмін побажаннями, «Незакінчене речення», учнівські повідомлення, словникова робота, читання в особах, виразне читання, бесіда, асоціювання, робота з ілюстраціями, робота у групах, робота з пам'яткою, самостійна робота.

Перед першим уроком за повістю «Джури козака Швайки» варто дати учням випереджувальні завдання: прочитати I-XV розділи другої частини «На козацьких островах», підготувати повідомлення про зародження козацтва, про козаків-характерників.

Уводячи шестикласників у тематичне поле уроку, можна запропонувати їм продовжити речення «Мені подобаються історичні твори, тому що...». Після оголошення теми й мети уроку вчитель розповідає окремі факти біографії Володимира Рутківського, зокрема зазначає, що ще в часи навчання в середній школі він виявив здібності до історичного пошуку, що спонукало його все життя не просто писати захоплені історичні твори для дітей, а й відкривати ще не описані, інколи навіть не досліджені періоди вітчизняної історії. Зацікавленню українськими старожитностями сприяло те, що члени шкільного гуртка, старостою якого був майбутній письменник, знайшли в рідному селі залишки найдавнішого на той час поселення в Україні. Починаючи з 1959 року,

В. Рутківський пише романи для дітей та юнацтва, серед яких «Бухтик з тихого затону», «Гості на мітлі», «Канікули у Воронівці», «Сині Води», «Сторожова застава», «Двобій з тінню», «Потерчата», трилогія «Джури» та інші.

Після чого вчитель акцентує, що письменника цікавила така героїчна сторінка нашої історії, як козацька доба, він наголошує, що український народ склав чимало пісень, легенд, народних переказів про козаків, і пропонує послухати доповідь учня про виникнення козацтва і його місце в українській історії. Учитель зазначає, що тема козацтва на часі й нині, коли наша країна потребує відданих звитяжців-оборонців, сильних духом, чистих думкою і вправних ділом, і пропонує послухати поезію «Гей, козак-козаченько...» Яни Яковенко і її прокоментувати. Після обговорення поезії, на нашу думку, доцільно попрацювати з лексикою, зокрема дослідити назву роману: учні мають знайти в тлумачному словнику визначення слів «джура», «швайка», поміркувати, чому саме таке прізвисько дає В. Рутківський своєму героєві.

Роботу над змістом розділів можна провести методом бесіди. До розділу «На кам'яному острові» пропонуємо такі запитання й завдання:

• Куди приїхав Швайка з Грициком і Саньком?

• Прочитайте опис пейзажу від слів: «Мандрівці вийшли на берег» до кінця абзацу. Наскільки стан природи відповідає настроєві героїв?

• Кого впізнали хлопці у другові Пилипа?

• Як зреагували козаки на слова Василя про Швайку? Про що це говорить?

• Чим були вражені Грицик і Санько? Як це характеризує Швайку?

• Кого зустріли хлопці на острові?

• Чому Грицик, почувши розмову козаків, захотів у неї втрутитися?

• Прокоментуйте думку: «Гірші за вовків ті, хто прикидається ними».

Щоб докладніше вивчити текст повісті, збагнути причини певних дій персонажів, учні мають обрати діалоги, які найбільше сподобалися, і виразно прочитати їх в особах. Також доречним на цьому етапі уроку буде переказування найцікавіших епізодів. Учитель має підвести учнів до висновку, що В. Рутківський творить реальний історичний образ козака –

людини, чия любов і відданість, самозречення й Божя іскра дають змогу самотужки протистояти будь-кому заради власного народу. Учитель зазначає, що у творі яскраво презентовані образи козаків-характерників і пропонує прослухати доповіді про козаків-характерників. Альтернативою учнівським повідомленням може бути перегляд та обговорення мультиплікаційного фільму «Козаки-характерники» (5 серія, «Книга-мандрівка. Україна»).

Активізуючи уяву школярів, можна запропонувати їм описати, якими вони бачать героїв повісті. Тут у пригоді стануть ілюстрації до твору графіка М. Паленка. Нехай діти спробують угадати, кого зобразив художник, аргументуючи свої думки за допомогою цитувань. Така робота є підготовкою до складання характеристик персонажів. На цьому етапі потрібно звернути увагу учнів на окремі вчинки героїв, просимо дітей поміркувати над тим, як повелися б вони в подібних ситуаціях, яку пораду могли б дати героям, що корисного для себе візьмуть, як збагатився їхній досвід тощо. Автор вдається до різноманітних способів зображення персонажів, тому вони постають такими життєво правдивими, переконливими.

Для заощадження часу роботу над характеристикою образів можна організувати у групах. Перша група порівнює образи Швайки і Тишкевича, заповнюючи таблицю; друга група аналізує образи Грицика і Санька, занотовуючи свої думки і цитати з твору до таблиці; третя група готує розлогі письмові характеристики образів діда Кібчика чи діда Кудьми (на вибір).

На підсумковому етапі доцільно опрацювати проблематику твору, використовуючи бесіду. Варто ставити запитання, які підводять учнів до розкриття порушених у повісті проблем, спонукають їх до роздумів і самостійних висновків. Подаємо орієнтовний план бесіди.

1. Зародження козацтва в Україні (козаки, їхнє життя та боротьба).

2. Взаємини дорослих і дітей (Грицик, Санько, Демко – Швайка, дід Кібчик, Дід Кудьма, козаки; пан Кобильський, Тишкевич).

3. Боротьба добра і зла (Грицик, Санько, Демко, Швайка, дід Кібчик, дід Кудьма, козаки, пан Кобильський, Тишкевич, Іслам-Бек, татари).

4. Проблема дружби і побратимства (Грицик, Санько; Грицик, Санько Пилип; Пилип «Рашит; Пилип, дід Кудьма).

5. Стосунки людей і тварин (Швайка Вітрик, Барвінок; Санько, Грицик – Барвінок).

6. Проблема лицарства, сміливості, фізичної та духовної сили (Швайка, Грицик, Санько, козаки).

7. Традиції характерництва в козаків (дід Кудьма, Швайка, Санько).

Вивчення твору В. Рутківського «Джури козака Швайки» можна завершити написанням вітального слова улюбленому героєві. Готуючи учнів до цього виду роботи, необхідно запропонувати їм поміркувати над такими запитаннями: на кого з героїв прочитаного твору вам хочеться бути схожим, чий вчинки наслідувати; які риси вдачі персонажів допомагають їм у житті, а які заважають будувати стосунки з навколишніми; якою ви уявляєте подальшу долю улюбленого героя; що хотіли б побажати йому. Учні опрацьовують пам'ятку «Як писати вітальне слово літературному героєві»:

1. Використайте звертання.
2. Вітання пишеть від першої особи (я).
3. Розкажіть, як літературний герой вплинув на ваші погляди.
4. Відзначте, які риси його характеру вам імпонують.
5. Напишіть побажання героєві.
6. У висновку-роздумі спробуйте узагальнити, якою має бути людина.

7. Роботу обсягом до півсторінки оформіть як листівку чи малюнок.

У класі учні працюють над чернетками, а чистовий варіант оформлюють удома.

Висновки. В умовах перегляду підходів до шкільного аналізу художніх творів історичної тематики варто враховувати стильові, родові й жанрові домінанти твору; звертати увагу на рівень документальності твору; рухатись від конкретних історичних подій до узагальнень і висновків; досліджувати історичну епоху, проводячи паралелі із сучасністю; звертати увагу на реальні історичні постаті, узагальнені образи, а також вигадані персонажі; брати до уваги специфіку часопростору в історичних творах; враховувати особливості світосприйняття учнів, використовувати онлайн-інструменти, креолізовані тексти, засоби візуалізації матеріалу, твори суміжних мистецтв. Це сприятиме підвищенню інтересу учнів до історичних творів, а також зростанню ефективності уроку. Ці методичні аспекти враховано в процесі формулювання рекомендацій до вивчення роману В. Рутківського «Джури козака Швайки» на уроках української літератури в 6 класі.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні методичних рекомендацій до вивчення інших творів В. Рутківського на уроках позакласного навчання.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Бандура О. Міжпредметні зв'язки в процесі вивчення української літератури. Київ, 1984.
2. Білоус Н. В. Методика вивчення творів української літератури в 10-11 класах на тлі подій і явищ відповідної історичної епохи : автореферат ... канд. пед. наук. Київ, 2009. 20 с.
3. Бондаренко Ю. І. Теорія і практика навчання української літератури на філософсько-історичних засадах у старших класах загальноосвітньої школи: монографія. Ніжин, 2009. 351 с.
4. Дига Н. В. Розвиток пізнавальної активності учнів 5-8 класів на уроках української літератури в процесі вивчення художніх творів історичної тематики : автореферат ... канд. пед. наук. Київ, 2006. 20 с.
5. Лілік О. Доба козацтва в художній літературі: методичні аспекти. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2013. Вип. 3. С. 116–121.
6. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. Київ: Ленвіт, 2000.
7. Рутківський В. Джури козака Швайки. Київ: Абабагаламага, 2007.
8. Українська література. 5–9 класи: програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf> (дата звернення: 21.11.2021).

REFERENCES

1. Bandura, O. (1984). Mizhpredmetni zviazky v protsesi vyvchennia ukrainskoi literatury [Interdisciplinary links in the study of Ukrainian literature]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Bilous, N. V. (2009). Metodyka vyvchennia tvoriv ukrainskoi literatury v 10-11 klasakh na tli podii i yavlyshch vidpovidnoi istorichnoi epokhy [Methods of studying works of Ukrainian literature in grades 10-11 against the background of events and phenomena of the relevant historical epoch]: avtoreferat ... kand. ped. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
3. Bondarenko, Yu. I. (2009). Teoriia i praktyka navchannia ukrainskoi literatury na filosofsko-istorichnykh zasadakh u starshykh klasakh zahalnoosvitnoi shkoly: monohrafiia [Theory and practice of teaching Ukrainian literature on philosophical and historical principles in the senior classes of secondary school: monograph]. Nizhyn [in Ukrainian].
4. Dyha, N.V. (2006). Rozvytok piznavalnoi aktyvnosti uchniv 5-8 klasiv na urokakh ukrainskoi literatury v protsesi vyvchennia khudozhnikh tvoriv istorichnoi tematyky [Development of cognitive activity of students of 5-8 grades in the lessons of Ukrainian literature in the process of studying works of art on historical themes]: avtoreferat ... kand. ped. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
5. Lilik, O. (2013). Doba kozatstva v khudozhnii literaturi: metodychni aspekty [The era of the Cossacks in fiction: methodological aspects]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky [Bulletin of Zaporizhia National University. Philological sciences], 3, 116-121 [in Ukrainian].
6. Pasichnyk, Ye.A. (2000). Metodyka vykladannia ukrainskoi literatury v serezhnikh navchalnykh zakladakh [Methods of teaching Ukrainian literature in secondary schools]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].
7. Rutkivskiy, V. (2007). Dzhury kozaka Shvaiky [Jury of the Cossack Shvaika]. Kyiv: Ababahalamaha [in Ukrainian].
8. Ukrainska literatura. 5-9 klasy: prohrama dlia zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv [Ukrainian literature. Grades 5-9: a program for secondary schools] (2017). Retrieved from : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20sередnya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/nasajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf> (data zvernennja 21.11.2021) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.11.2021

Ольга ЛІЛІК

ORCID 0000-0002-5187-1944

*Доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри
української мови і літератури,
Національний університет
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)*

E-mail: lilik8383@ukr.net

Olha LILIK

ORCID 0000-0002-5187-1944

*Doctor of pedagogical sciences, Associate professor,
Professor of Department
of Ukrainian Language and Literature,
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine)*

E-mail: lilik8383@ukr.net

Анна УСТИМЕНКО

ORCID 0000-0001-6160-3719

*Учитель української мови і літератури
Корюківської ЗОШ І-ІІІ ступенів №1,
магістрантка філологічного факультету,
Національний університет
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)*

E-mail: anna_ustimenko@ukr.net

Anna USTIMENKO

ORCID 0000-0001-6160-3719

*Teacher of Ukrainian language and
literature of Koriukivska school 1,
Master's student of the Faculty of Philology,
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine)*

E-mail: anna_ustimenko@ukr.net